

ББК 81.2Укр:81.2-2:81.2-5:76.02
УДК 811.161.2:81'38:81'367:070.41

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ СТИЛІСТИЧНОГО ВИКОРИСТАННЯ СИНТАКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ У МОВІ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Синтаксичні засоби ховають у собі величезні стилістичні можливості, що виявляються передусім у їхній здатності передавати найтонші відтінки думки [9, с.150]. Синтаксис української газетної мови початку ХХІ ст. вирізняється низкою специфічних рис, які виокремлюють його на тлі синтаксису інших функціональних стилів. Проте донині немає комплексного дослідження синтаксису мови української преси, що й надає нашій науковій розвідці актуальності.

Мета статті – виявити й проаналізувати основні тенденції стилістичного використання синтаксичних одиниць у мові українських газет початку ХХІ ст. Її завдання: 1) схарактеризувати основні синтаксичні процеси в межах дії виявлених тенденцій; 2) установити найтипівіші композиційно-стилістичні прийоми досягнення кульмінаційного експресивного ефекту в газетному контексті.

Специфіку синтаксису мови української преси означеного періоду визначають передусім дві основні тенденції: 1) тенденція до узагальнення (автоматизації) синтаксичних одиниць; 2) тенденція до посилення їхньої експресивності та оцінності. Дію згаданих тенденцій зумовлюють два протилежних, але взаємопов'язаних процеси: *типізації*, *універсалізації* синтаксичних конструкцій, спричинених тенденцією до узагальнення, та *актуалізації*, пов'язаної з появою і розвитком емоційно-експресивних, маркованих, оцінних конструкцій. Взаємодія цих двох процесів і сприяє формуванню самобутньої синтаксичної системи газетно-публіцистичного стилю.

Типізація (у ширшому значенні автоматизація) підвищує семантичну ємність, розширює гнучкість синтаксичних структур, уможливаючи їхню зручність для максимального використання в мові сучасних українських газет. Вона спричиняє значне розширення аналітизму, активізацію вільних синтаксичних форм. Збільшення семантичної ємності чи, по-іншому, узагальнення, слугує підґрунтям для розвитку оцінності (експресивності, маркованості тощо). У цьому виявляє себе тенденція до узагальнення – одна з основних властивостей газетного тексту.

З іншого боку, тенденція до оцінності й експресивності стимулює процес актуалізації, виокремлення синтаксичних одиниць. Оскільки інтенсивне та регулярне використання синтаксичних конструкцій (нейтральних і стилістично забарвлених) призводить до їхньої нівеляції, постає настійна потреба в нових оцінних засобах. Між цими двома полюсами і відбувається розвиток синтаксичної будови української газетної мови початку ХХІ ст. Автоматизація та експресивність у ній набувають форми узагальнення й оцінності.

Тенденція до посилення експресивності проступає сьогодні дедалі зриміше. Сучасні реалії засвідчують формування нового газетно-публіцистичного стилю, у якому, на думку дослідника російських засобів масової інформації А.П. Сковородникова, баланс двох його складових – стандарту й експресії – помітно зсувається в бік експресивності“ [15, с.564]. Аналогічні процеси простежуємо і в українських мас-медіа. На тлі типізованих конструкцій експресивно-оцінні одиниці виокремлюються своїм особливим стилістичним забарвленням. Експресією зазвичай трактують широко: і як функцію мови, і як функцію її одиниць, і як семантичну категорію, а також як стилістичну функцію [13, с.14]. Ми кваліфікуємо термін „експресія“ досить загально, уніфіковано – як спеціальний прийом, що посилює виразність, оригінальність мови.

Експресивізація української газетної мови на рівні синтаксису нині набуває кульмінаційних рис. Над проблемами експресивного синтаксису як окремого напряму синтаксичних досліджень в українському мовознавстві працюють

С.Я. Єрмоленко [6; 7], А.П. Загнітко [8], Н.В. Гуйванюк [4; 5] та ін. Виокремлюючи афективний бік у семантиці синтаксичної конструкції, дослідники оперують низкою співвідносних понять: афективне, експресивне, емоційне, оцінне, образне, стилістично забарвлене та ін. [8, с.520 – 521], стрижневим із яких постає, на думку Н.В. Гуйванюк, поняття експресії, а інтенсивність, емотивність, оцінність та образність слугують її субкатегоріями [5, с.270]. Кваліфікація експресії як явища дає змогу розмежовувати в синтаксисі два напрями. Перший пов'язує експресивне з поняттям суб'єктивної модальності, яку нерідко трактують як факультативну ознаку речення, хоч побутує думка, що за формального невираження суб'єктивна модальність наявна в реченні імпліцитно. Другий напрям висуває поняття суб'єктивно-експресивних форм синтаксису як засобів експресивного вираження, які ґрунтуються здебільшого на процесах синтаксичного розчленування [1, с.84 – 87].

Експресивними синтаксичні структури стають лише за наявності відповідного стилістичного ефекту. Передусім активізуються конструкції з наявними емоційно-експресивними конотаціями, що не властиво іншим функціональним стилям, навіть і художньому, бо експресія газетного тексту є специфічною – логічно „незаперечувальною“, семантично прозорою, мотивованою змістом тексту [17, с.192]. Газетні експресиви відрізняються від експресивів художнього стилю: у художньому контексті експресивні засоби входять до системи образних засобів, формують художній образ; натомість у публіцистичному стилі, зокрема мові газет, призначення експресивів інше – брати участь у створенні схеми: стандарт – експресія – стандарт, слугувати засобом оживлення, окраси мови [11, с.172 – 173]. Водночас газетний текст як структура, належна до публіцистичного стилю, спричиняє особливу кваліфікацію синтаксичних конструкцій з погляду експресії. Розмежувати емоційне, експресивне, оцінне та образне на синтаксичному рівні досить важко, тому ми й не будемо цього робити, а послуговуватимемося термінами *емоційно-експресивний, експресивний, оцінний, експресивно-оцінний* як

синонімічними і зважатимемо на те, що експресію синтаксичних одиниць посилюють емоційно виразні лексичні засоби, що входять до їхнього складу.

Визначаючи статус експресивної синтаксичної конструкції, традиційно спираються на два критерії: прагматико-стилістичний, вектор якого спрямований на виразність і певний ефект впливу, та формальний, зорієнтований на наявність синтаксичного розчленування. Структурного вираження експресії досягають переміщенням змістового центру конструкції на неочікувану позицію, наприклад, від центру до периферії.

У мові української преси початку ХХІ ст. зафіксовано такі найтиповіші експресивні побудови: 1) ланцюги номінативних речень, напр.: *Хокей. Відкритий чемпіонат Росії. Вища ліга* (Голос України, 07.11.2007, с.6); 2) риторичні питання, як-от: *А чому б ото так бентежитись, так гарячкувати? Чи не тому, що нинішня верхівка розцінює свою КПУ як спадкоємицю не тільки гасел про світле „майбутнє“, а й реалії „чорного минулого“, яке прагнуть будь-що приховати від народу? Амбіції затьмарюють розум? Чи просто знає кішка, чие сало з'їла?* (Сільські вісті, 30.11.2006, с.2); 3) специфічні питальні речення, що перебивають монологічний виклад задля оживлення мовлення, імітації живого спілкування, напр.: *Верховна Рада приймає те чи інше рішення, яке з часом може стати трагічним. І що? Ніхто за це не відповідь, нікого не можна буде притягти до відповідальності. Хіба насправді можна вважати відповідальністю те, що після якогось відчайдушного краху винуватий у цьому уряд може піти? Або відповідна коаліція партій ропадеться і створиться нова коаліція? А далі що?... Розпускається парламент...* (Літературна Україна, 26.02.2009, с.3); 5) спонукальні речення: *Нині у місцевих магазинах сіль вільно лежить на видному місці. Купуй, споживай та міру знай – продукт не з тих, щоб його накопичувати в організмі* (Урядовий кур'єр, 07.03.2009, с.16); 6) риторичні оклики, зокрема: *Воістину сказано справедливо, що не хлібом єдиним живе людина! І це достеменно знакова прикмета душі й серця, високих і благородних помислів та діянь Петра Залізного* (Вінницька газета, 10.01.2007, с.4);

7) вставні елементи: *Звісно, дешеве зерно колись закінчиться* (Голос України, 26.09.2007, с.8); 8) вставлені одиниці, напр.: *Врешиті-решит, маємо знати, що у ХХ столітті в Україні (і чи тільки в Україні?) не було педагога, який би краще за нього [Сухомлинського] знав, як запліднювати дитячі душі Добром* (Дзеркало тижня, 06.09.2008, с.12); 9) експресивно-стилістичне словорозташування (інверсія), напр.: *„Історичної“ атмосфери не псує великий плазмовий екран* (Високий замок, 04.10.2007, с.1); 10) лексичні повторення із синтаксичним поширенням, напр.: *У перші повоєнні роки в радянській пропаганді домінувала теза, що війну виграли мудрість та стійкість Сталіна. Мудрість... За будь-яких жертв, будь-якою ціною, наприклад, Київ потрібно було звільнити до жовтневих свят, а Берлін узяти до 1-го травня... Стійкість, за якою на кожного співвітчизника, залишеного на окупованій території, на кожного полоненого солдата батько всіх часів та народів накинув тінь зрадника* (Молодь України, 22 – 28.06.2006, с.1); 11) парцельовані конструкції, як-от: *Кожна з версій, на нашу думку, має право на існування. Допоки не знайдеться наукове пояснення, кому все-таки належать незвичайні сліди* (Голос України, 20.05.2006, с.9); 12) приєднувальні структури, напр.: *Цього не можна забувати. Гріх* (Вінницька газета, 10.01.2007, с.14); *Тут віддають перевагу огіркам і своїй валюті – українській. Вони надійніші* (Голос України, 24.05.2006, с.7).

Безперечно, багато з названих експресивних синтаксичних засобів використовували і в пресі радянського часу. Ще тоді російський мовознавець В.Г. Костомаров однією з основних її рис називав „чергування експресії і стандарту“, зумовлене функцією впливу на адресата та функцією повідомлення [10, с.3]. Проте дослідники сучасної преси відзначають оновлення всієї системи образних засобів, їх особливо активне вживання, що сприяє посиленню експресивності. Це спричинено тенденцією сучасних мас-медіа до подолання книжності, знеособлення й уніфікації газетної мови радянської епохи та орієнтацією сучасного журналіста не на стереотип, а на індивідуалізацію власного вираження [16, с.17 – 18].

„Текстова поведінка“ експресивних синтаксичних конструкцій, зауважує Г.М. Акімова, виявляє себе в кількох напрямках. По-перше, за допомогою експресивних конструкцій досягають особливої, здебільшого економної форми подання інформації. По-друге, використовуючи експресивні синтаксичні конструкції замість одного цілісного речення часто маємо двоє і більше, які підвищують комунікативні та функціональні можливості всієї експресивної конструкції порівняно з її „вихідним“ синтетичним варіантом. По-третє, експресивні конструкції поширюють експресію ніби на весь мікроконтекст, що може бути властиве і неекспресивним реченням [1, с.92].

Експресивні синтаксичні конструкції в мові української преси початку ХХІ ст. виконують низку соціолінгвістичних функцій: впливу, привернення уваги адресата, переконання, вираження емоцій, актуалізації, виокремлення. Як слушно зауважує Н.В. Гуйванюк, „суть експресивного синтаксису – це наповнення формально-семантичної структури речень різної будови новим комунікативним змістом, поетично змодельованим відтворенням дійсності через призму авторського Я, через систему образних асоціацій і схем, що відображають нуртування думок і почуттів, створюючи особливу мовну експресію“ [5, 274]. Комунікативно-прагматичний підхід до реалізації категорії експресивності в мові українських газет означеного періоду переконує, що прагматичною домінантою їхнього вживання є вплив на адресата (читача).

Безперечно, поданий вище перелік експресивних конструкцій не можна вважати вичерпним, їх значно більше, до того ж, будь-яка із синтаксичних одиниць, будучи суб'єктивно забарвленою, може набувати експресивних рис. Інша річ – ступінь цієї експресивності: низький, високий, дуже високий. Наразі важливіше наголосити, що наявність експресивних побудов, їхнє комбінування в тексті, композиційне розташування для досягнення стилістичного ефекту є специфічною рисою мови української преси початку ХХІ ст., диференційною ознакою газетно-публіцистичного стилю. Уживання експресивних синтаксичних одиниць пов'язане не лише з авторською індивідуальністю, а й з

віднесенням їх як найбільш природних побудов до системи синтаксичних ресурсів цього функціонального стилю.

Різні експресивно-оцінні засоби, які використовують у синтаксисі сучасної української преси, можна об'єднати у дві групи: 1) структури, запозичені з іншого стилю, переважно з розмовного; 2) актуалізовані (передусім парцельовані і приєднувальні) конструкції, що постали внаслідок розчленування синтаксичної одиниці, а також деякі види односкладних речень, засоби емоційного синтаксису.

Тяжіння мови сучасної української преси до експресії спричиняє поширення в ній конструкцій, транспонованих із розмовного синтаксису. Потрапляння усних синтаксичних конструкцій до писемної літературної мови відбувається, на думку Н.Ю. Шведової, у два етапи: на першому – розмовна конструкція цілком зберігає своє специфічне забарвлення, сприймаючись як щось зовнішнє, чуже; на другому етапі вона, зберігаючи свою вихідну „розмовну“ якість, уже слугує елементом системи таких засобів внутрішньописемного мовлення, які надають їй забарвлення невимушеності і свободи, спрямованої на встановлення безпосередніх контактів з читачем [18, с.151 – 152].

Усі синтаксичні моделі, узяті з синтаксису розмовного мовлення, можна поділити на дві групи: 1) ті, що демонструють експліцитну специфіку усного синтаксису; 2) ті, що репрезентують його імпліцитну специфіку. До першої групи відносимо різні види розчленувань (сегментація, приєднування, парцеляція), повторення, вставлені одиниці і под., тобто надлишкові матеріальні елементи. Другу групу формують неповні речення, еліптичні структури, діалогічні побудови „питання – відповідь“, „питання – ствердження“ у монологічному мовленні, незакінчені речення, безсполучникові складні речення і под., тобто економні форми синтаксису. Для експліцитних тенденцій важливими є такі суб'єктивні характеристики розмовного мовлення, як спонтанність й ефективність усного спілкування; для імпліцитних –

ситуативність і діалогічність, які мають об'єктивний характер в усному спілкуванні.

Сучасний український газетний текст увібрав у себе всі особливості розмовного синтаксису: побудову фраз з опертям на ситуацію спілкування, тематичну фрагментарність („мозаїчність“), асоціативні відступи від сюжету розповіді. На рівні речення і побудови тексту синтаксис мови сучасних українських газет репрезентує великий арсенал засобів вираження мисленнєвих структур і багату палітру виражальних ресурсів. Вагомою постає авторська позиція, авторська рефлексія, особливо в аналітичних та художньо-публіцистичних жанрах. Моделювання автором інформаційного фокусу уваги, саме такого, який буває в усному розмовному мовленні – основна риса синтаксису мови українських газет початку XXI ст. Він обов'язково спирається на культурний і асоціативний досвід читача. Ілокутивна ж мета „переконання“ зумовлює використання усталених у практиці розмовного мовлення на рівні семантико-синтаксичної організації речення прагматичних механізмів – дейктичних орієнтирів змісту, регулятивних засобів проведення діалогу з читачем [12, с.28]. Зокрема, сигналами авторської рефлексії нерідко є вставні слова, словосполучення та речення, питальні речення-регулятиви на зразок *Чи не так?*, побудови за схемою „питання – відповідь“ тощо, які, до того ж, динамізують виклад.

Суб'єктивну модальність тексту створюють синтаксичні зразки, сформовані історично не лише як спосіб подання інформації, а передусім як комунікативний стереотип з яскравою оцінною домінантою. З газетних шпальт поступово зникає модальність повинності, обов'язковості, директивності, „пробиваючись“ хіба що деінде в синтаксичних моделях заголовків, напр.: *Зупинити посягання на святиню!* (Літературна Україна, 26.02.2009, с.1); *На вихід – з речами і грошима...* (Високий замок, 04.10.2007, с.1). Натомість журналісти дедалі частіше послуговуються різноманітними засобами вираження суб'єктивної модальності, створення алюзії розмови з адресатом.

Одним із таких засобів є вставні і вставлені одиниці. Як явища модального плану вони завжди репрезентують „участь“ автора в розмові з аудиторією, що сприяє активному використанню їх на газетних шпальтах нерідко з розмовним стилістичним забарвленням. Так, наприклад, пропонований нижче фрагмент проблемної статті під назвою „Будемо доношувати“ є „розмовою“ на тему політики, де вставні і вставлені компоненти допомагають авторам – Ю. Мостовій і С. Рахманіну – контролювати хід іронічно-інтригувальної розповіді, логізувати її: *Абсолютно очевидно, що Тимошенко була зацікавлена в тому, щоб де-факто неіснуюча коаліція зберігалася де-юре. По-перше, вона залишалася прем'єром. По-друге, продовжувала відігравати роль „берегині ідеалів Майдану“, особливо вигідну на тлі безсоромних загравань Банкової з Партією регіонів... Найімовірніше, останньою краплею, котра перепополнила чашу терпіння (до речі, аж ніяк не янгольського), стало фактичне звинувачення прем'єра в організації замаху на главу президентського секретаріату* (Дзеркало тижня, 06.09.2008, с.1).

Ілюзію розмови з читачем створює також використання питальних конструкцій і побудов „питання – відповідь“, які не лише імітують діалогічне спілкування, а й слугують композиційним прийомом, наприклад, обрамлення, як-от у статті під оригінально-образною назвою „Радіє ріпак, сумує буряк“ у передтексті читаємо: *Чи любимо ми цукор? Звичайно, так. Солодкий і біленький. Пісок і рафінований. Дешевий і доступний. А буряк? Трудозатратний і збитковий? Проблемний при розрахунках і здаванні на переробку? Неперспективний і неконкурентний на сучасному аграрному ринку? Відповіді очевидні. Так само, як і те, що найпалкіша любов до цукру не може перемогти стійку ненависть до буряку* (Голос України, 26.03.2008, с.8). Пор. завершальні рядки статті *А любов до цукру ніяк не може перетворити буряк на такого ж загального улюбленця.*

Із синтаксису розмовної мови до мови сучасних українських газет увійшли так звані аргументативні конструкції, передусім слово-речення *Так*, що вказує на приховану аргументацію, а також *Відомо, що; Прикро, що; Цікаво, що; Нагадаємо, що* та ін., напр.: *Так, на конституційному рівні відмовились від*

контрольних повноважень парламентських комітетів... (Голос України, 26.09.2007, с.6); **Прикро**, що майже всі передвиборні обіцянки політиків зводилися до рівня ковбаси... (Високий замок, 04.10.2007, с.8).

У мові українських газет початку ХХІ ст. спостерігаємо виразну тенденцію до розчленування синтаксичних структур (членів речення, простих і складних речень) і відповідної актуалізації відокремленого в такий спосіб компонента: ланцюги парцелятивів розширюються до неймовірних розмірів, посилюючи експресивно-розмовне джерело тексту, поглиблюючи інформативне реченнєве тло стилістичними відтінками довірливості, теплоти, невимушеності, спонтанності. Пор.: *А що ж таке дружба? Це легко зрозуміти. **Коли** ти живеш в одній кімнаті із французом і хорватом та три тижні спілкуєшся з ними... **Коли** грати у волейбол тебе кличуть серб і японка. **Коли** за обідом тобі йорданець каже українською: „Смачного!“, а ти йому бажаєш того ж його мовою. **Коли** слухаєш грецькі пісні під гітару і ловиш себе на думці, що все розумієш, навіть не знаючи мови. **Коли**, танцюючи „паровозиком“, хапаєшся руками за чийсь плечі, і , обертаючись, бачиш за собою вже чи не весь євросоюз. **Коли** сидиш біля моря, а поруч на сонечку ніжитьься маленький хлопчик з Нігерії. **Коли** білоруси тобі розповідають анекдоти про свого „бацьку“ і кажуть, що в них це заборонено. **Коли** даруєш браслети дружби дівчатам з Парагваю. **Коли** ставиш відбиток долоні на прапорі поруч з казахом, коли... коли... навіть коли тобі просто усміхнулася індіанка... Хіба це не є дружба народів?* (Молодь України, 04 – 08.09.2008, с.11). Приєднувальні компоненти в приєднувальних конструкціях також розгалужуються здебільшого до рівня речення, хоч і відрізняються способами оформлення приєднувальної частини до основної, пор.: *Країна вирує під напором президентських ініціатив. **Причому** новий проект закону про Кабмін поки не став найгарячішою точкою цього вирування* (Дзеркало тижня, 02.02.2008, с.5); *„Брендовий“ тембр артиста, що підпорядковує будь-яку інтонацію, примушує бути лояльнішим до персонажа. **Та й до життя – чи то брутального, чи то радісного*** (Київські відомості, 09 – 15.11.2007, с.24). Нерідко парцельовані й

приєднувальні конструкції зосереджують в одному текстовому фрагментові, актуалізуючи найвагомніше у функціонально-стилістичному плані, пор.: *І все ж ми спробуємо передбачити перебіг хвороби. Розуміючи, що цілення – в руках політиків. І руки ці тремтять* (Дзеркало тижня, 06.09.2008, с.3).

Витоки поширення явищ парцеляції і приєднування сягають природи мовленнєтворення загалом і джерел розмовного мовлення зокрема. Ці експресивні синтаксичні конструкції в мові української преси початку ХХІ ст. набувають статусу спеціалізованих, актуальних засобів категорії виокремлення, що імітують усне розмовне мовлення. Вони є універсальним синтаксичним конструктом публіцистичного стилю. За парцеляції змістові акценти члена речення і парцелята однакові, оскільки вони з'являються у свідомості адресанта й адресата одночасно [19, с.163], у разі приєднування – зміст висловленого доповнюють пізніше, „навздогін“, актуалізуючи важливу деталь, дію, явище. Такий змістовий „згусток“ згаданих конструкцій змушує читача звернути особливу увагу на розчленований текстовий відрізок, не дає інерції „поверхового“ прочитання випустити важливу, з погляду автора, інформацію.

У деяких українських газетних виданнях натрапляємо на суцільні розчленування цілих текстових форматів. З першого і до останнього рядка публікація вражає оригінальністю, витонченістю неповних речень, питальних й окличних структур, парцельованих і приєднувальних конструкцій, коротких безсполучникових речень тощо, уплетених у виклад мозаїчно, ритмічно, спонтанно на рівні „міркування – відтворення“. Пор. лише початок публікації „Це вам не горобці“ Г. Соломончука, надрукованої в газеті „Літературна Україна“: *Збираються у нас взятися за корупціонерів! Аж моторошно стає. З телевізора, радіо тільки й чути: всі на боротьбу з цим злом! З ранку до вечора трублять. Європа хоче нам допомогти. Знаємо ми їхню поміч. У чомусь доброму вони навряд чи допоможуть. Мене це насторожує. Навіть лякає. Щоб ми, бува, знову не наламали дров. Ну, знищимо корупціонерів. Ламати – справа не хитра. А далі? Китайці були знищили в себе горобців. Пригадуєте, чим те все скінчилося? Потім їх завозили. З інших країн. За великі гроші. Бо*

порушилась рівновага в природі. Та це ж лишень горобець. Пташинка. Дивитися там нема на що. А корупціонер – не горобець! Може так порушитись! Звідки ми їх потім завозитимемо? Де ми їх знайдемо таких. І чи є вони у світі взагалі, такі, як у нас. Та ще й в такій кількості. Китайцям було значно легше. Скільки в них тих горобців. Ми готові до подібних потрясінь? До таких ризиків? Хтось знає: чи буде кращим життя без корупціонерів? Ніхто. Бо без них ми й дня не жили. Тут народ має сказати своє слово. І я за референдум. *Усенародний* (Літературна Україна, 04.09.2008, с.8). Таким роздробленням, розчленуванням речень, імпліцитністю їхніх компонентів підвищують інтонування тексту: він читається більш переривчасто, розширюється коло логічних акцентів. Незвичною архітектонікою і нестандартним алегорійно-іронічним наповненням змісту досягають вершин експресії, кульмінаційного її загострення, інтригуючи найвибагливішого читача.

Крім засобів актуалізації певної конструкції чи її компонентів, оцінність синтаксису мови української преси початку ХХІ ст. виявляється в активізації деяких типів речень, у пристосуванні їх до виконання специфічних завдань мас-медіа, у розвиткові в них особливих оцінних значень, у наданні їм специфічних стилістичних функцій.

Так, зокрема, активізація повторень є свідченням стилістичного осмислення слова, намаганням журналіста тримати читача в полоні власних ідей. Цей яскравий синтаксичний засіб своїм корінням також сягає розмовного мовлення і є не лише засобом виразності, а й новим елементом інформації, а подекуди й засобом створення комічного. Пор.: *Столиця **Гуцульщини**, колиська **Гуцульщини**, „український Барбізон“ – саме так називають сьогодні Космач, куди нині ведуть дороги з усього світу. Село, де мешкає декілька тисяч народних майстрів, які вміють робити все... Село, де найкраще в Україні збереглися народні звичаї та обряди, де відбуваються весілля на конях, де говорять мовою мистецтва, куди приїжджають звідусіль зарядитися доброю енергетикою. Село, назву якого лінгвісти тлумачать як „келія сонця“, село, де*

в усьому домінує гаряча барва (Культура і життя, 21.02.2007, с.2); *Козлики*, як майбутні *козли*, і *козли*, як колишні *козлики*, відрізняються *одні від одних* тим, що *одні козлики* є персонажами *казок* для дітей, а інші – *казок* для дорослих (Голос України, 27.05.2006, с.24). Як слушно зауважує Г.М. Акімова, повторення словоформи, словосполучення чи речення є порушенням синтагматичного ланцюга і вже за цією однією структурною особливістю має змогу перетворитися в експресивний синтаксичний прийом. Конструкції з повтореннями, особливо поширеними, не вміщаються у відомі схеми синтаксичних зв'язків. Слова, що повторюються, ніяк не підпорядковані, а в явищі самого повторення і у відсутності традиційного зв'язку між словами закладені елементи експресії, яка додатково виражається паузою перед словоформою, що повторюється, а також особливою інтонацією її вимови [1, с.127].

До експресивно-оцінних конструкцій, що помітно активізувалися останнім часом на шпальтах українських газет, належать також номінативні речення. Вони характеризуються, з одного боку, лаконізмом, а з іншого – зображальністю, образною конкретикою, графічністю та експресивністю, що відповідає потребам преси як засобу масової комунікації, доступності й експресивності її мови, швидкому впливові на читача. За своєю роллю в синтаксисі тексту вони уподібнюються до актуалізованих синтаксичних одиниць і найчастіше вживаються в нарисах, репортажах, кореспонденціях, відгуках, есе, замальовках. Напр.: *Дніпро і гори. Вулиці. Повітря. Весна, весняні вечори* (Літературна Україна, 10.09.2009, с.1); *...бліда крейдяна стіна. Могутня, симфонічна поліфонія зливи* (Літературна Україна, 17.09.2009, с.4).

Тенденція до узагальнення (автоматизації) синтаксичних одиниць охоплює основні процеси, що відбуваються в синтаксисі сучасної української газетної мови, і виражається в істотному збільшенні семантичної місткості, підвищенні структурної гнучкості синтаксичних одиниць, розширенні зони їхньої функціональної спроможності.

У газетному контексті стилістично навантаженими є не лише речення, але й їхні головні та другорядні члени, коли вони потрапляють до стилістично високоорганізованої мови, до конструкцій, стилізованих під розмовність, конструкцій з інтертекстуальними вкрапленнями тощо. Зокрема, певної експресивізації, відповідних стилістичних відтінків зазнають текстові відрізки, у яких: 1) головні чи другорядні члени речення ампліфікуються, напр.: *Матеріалізм – єдино можлива філософія масової людини, людини **насильства, свавілля, індивідуалізму*** (Літературна Україна, 06.09.2007, с.6); 2) головні чи другорядні члени речення мають специфічне граматичне вираження, властиве розмовному синтаксису, напр.: ***Станься-но** таке при впровадженні парламентської моделі, можна було б оцінювати це як європеїзацію* (Дзеркало тижня, 02.02.2008, с.2); *Такого мальовничого й чарівного куточка землі **годі пошукати*** (Літературна Україна, 09.09.2007, с.7); *А кращого пошанування пам'яті незабутнього Івасюка **годі й уявити...*** (Урядовий кур'єр, 07.03.2009, с.16); *Тож чи дивно, що діти й ходять до школи – **пересиджувати*** (Сільські вісті, 05.01.2007 с.2); 3) головні члени речення формують широкий однорідний ряд з прислівними поширювачами (у такому разі актуалізується стилістична надлишковість) або для підсилення, створення розмовного колориту з ними вживають повторювальний сполучник *і* чи *або*, пор.: *Наше розбурхане новочасся задає новий тон. **Формування** національної ідеї, **пошук і втілення** нових концептуальних ідей розвитку культури, соціальна **невлаштованість** її працівників, **фундаментальні зміни** в культурному просторі, **становлення** національного культурного продуцента, **катаклізми**, викликані тотальною глобалізацією, – **все це вимагає нового слова, нових підходів, нового бачення*** (Культура і життя, 07.10.2008, с.1); *З алкоголізмом боротимуться **і депутати, і громада, і міліція*** (Голос України, 08.11.2007, с.3); *Пісня, вона ж **або пишеться, або, ні, воно ж, розумієш, або приходить, або ні. Це як гроші – або вони є, або нема*** (Урядовий кур'єр, 07.03.2009, с.11); 4) у ролі головного чи другорядного члена речення використовують фразеологізовану одиницю, розмовну або експресивно забарвлену лексему, які контрастують на тлі

інформативного викладу, напр.: заголовки *Ядерні переговори зрушили з мертвої точки* (Голос України, 28.02.2006, с.2); *Родзинку знайти важко* (Голос України, 28.02.2006, с.3); 5) головні члени речення потрапляють до заголовкових комплексів, формуючи власне-заголовок на основі прецедентного тексту чи розгортаючи непрозорість змісту в перших рядках тексту, напр.: *Що СОТ прийдешній нам готує?* (Україна молода, 06.02.2008, с.1), пор. *Що день прийдешній нам готує?*; заголовок *У Миколаєві пливають похмурі хмари* і початок тексту *Цього разу над керівництвом найстарішого в галузі суднобудівного заводу імені 61 комунара* (Голос України, 16.05.2006, с.8) і под.

Безперечним стилістичним засобом у мові української преси початку ХХІ ст. є функціонально обмежені і тому стилістично забарвлені синтаксичні одиниці, як, наприклад, односкладні інфінітивні речення, складносурядні речення з результативно-наслідковими відношеннями між частинами, складнопідрядні детермінантні речення з розмовними чи рідко вживаними засобами оформлення зв'язку між головною і підрядною частиною та ін. Пор.: *Важко чоловікам – що й казати* (Урядовий кур'єр, 07.03.2009, с.1); *Три дні по два концерти на день – і жодного квитка у касах!* (Урядовий кур'єр, 07.03.2009, с.16); *...хай там як, нам таки нав'язали Януковича* (Українська газета, 11 – 17.10.2007, с.3); *А темно навкруг, хоч в око стрель!* (Сільські вісті, 28.12.2006, с.3); *Цього хлопця називають Людиною з великої літери, дарма що він – зовсім юного віку* (Голос України, 27.03.2008, с.21); *Минулої неділі капітан був змушений терміново кинути якір на зовнішньому рейді Ялтинського морського порту, позаяк стало зле більшості його моряків* (Україна молода, 19.03.2008, с.3); *Мешканці почали піклуватися про пернатих – хто хліба принесе, хто печива, хто зерно...* (Високий замок, 15.01.2009, с.12); *Чим більше зайвих слів, тим більше проблем* (Дзеркало тижня, 02.02.2009, с.5).

Спостерігаємо деяке варіювання у використанні однакових за змістом, але різних за структурним вираженням й експресивним забарвленням синтаксичних одиниць. Експресивніші з них активніші в мові сучасних українських газет, інші, зважаючи на стилістичну нейтральність, уживають

рідше. Зокрема, змістове відношення наслідку частіше передають не складнопідрядними реченнями зі сполучником *так що*, а складносурядними, які, без сумніву, експресивніші, напр.: *Ще кілька посмішок весняного сонечка – і сільські діти побіжать заготовляти березові та соснові бруньки, вільхові шишки і, звісно ж, свій улюблений березовий сік* (Урядовий кур'єр, 07.03.2009, с.5); або ж градаційні відношення між однорідними членами речення, оформлені сполучником *як не... то*, який „указує на задоволення щонайменшим порівняно з ідеальним чи можливим“ [3, с.311], також постають експресивнішими на противагу іншим засобам оформлення цих відношень. Пор. заголовок *Як не втоплюся, то хоч увагу приверну* (Україна молода, 07.02.2008, с.2).

За потреби досягнути кульмінаційного експресивно-стилістичного ефекту журналісти (дописувачі) використовують особливі композиційні і водночас функціонально-стилістичні прийоми, як-от:

1. Прийом ланцюгового розташування однакових речень в одній публікації, в одному абзаці. У нашому прикладі це ланцюг інфінітивних речень, що є складниками фонду розмовного синтаксису, а „мегавкраплення“ їх до газетного контексту спричиняє посилення інформації, створення своєрідного комплексу порад, який спонукає читача до активних роздумів: *Що ж маємо робити? Не підтримувати чесно заробленою гривнею російськомовну шовіністичну пресу. Не голосувати за тих, хто затуляє роти пакетами з гречкою. Не спілкуватися суржиком. Не перетворювати одну з наймальовничіших країн Європи на смітник і ядерний могильник. Не чекати Божої благодаті від жодної влади, а самим, власними руками творити свою долю. Не чекати царської милостині ні з Москви, ні з Вашингтона, а власними руками, власним розумом творити свою долю – без скверни, ненависті, прокльону, каяття* (Слово Просвіти, 04 – 10.09.2008, с.11).

2. Прийом цитування. Його використовують тоді, коли потрібно ввести до викладу „квант змісту в потрібному ключі сприйняття“ [12, с.54], оскільки цей текст усім відомий чи належить авторитетному джерелу. Відомо два види

цитації. Перший – це цитування поширених, відомих усім носіям мови ситуативно зумовлених висловлень, напр.: *Рекламні таємниці „підземного царства“* [метрополітену] (Дзеркало тижня, 02.02.2008. с.17); *Заява БЮТ бентежить і „біло-синіх“, і „помаранчевих“* (Голос України, 11.10.2007, с.2); *Вінниччина визначить своїх „сім чудес“* (Голос України, 11.10.2007, с.2); *Яценюк, Богословська, Грищенко, Тігіпко, Тягнибок – це не повний перлік тих, хто вважає, що „так більше жити не можна“, – або що „так жити можна, але на чолі зі мною“* (Дзеркало тижня, 30.05.2009, с.2) і под. Другим видом цитування слугує трансформація прецедентних текстів, до яких зазвичай відносять будь-які тексти, що відомі авторові з попереднього досвіду і можуть відтворюватися цілком [2, с.195 – 196]. Це передусім фразеологізми, прислів'я, приказки, афоризми, цитати з різних джерел. Трансформація торкається здебільшого заголовків і може бути:

1) лексичною, тобто передбачати маніпуляції з одним із елементів речення – словом, яке може додаватися, замінюватися, опускатися, напр.: *Ой весна красна, ти морози нам принесла* (Україна молода, 19.03.2008, с.3), пор. слова із веснянки *Ой весна, весна – днем красна, що ж ти, весно, принесла?*; *Час цензури настав* (Дзеркало тижня, 02.02.2008, с.17) і відомий вислів *Час розплати настав*. Можливі також скорочення (усічення) фразеологізмів, їхня видозміна або розширення нефразеологізованими компонентами, напр.: заголовок *Небесний коваль кує, а жаба й собі...* (Літературна Україна, 04.09.2008, с.3) і прислів'я *Коваль кує, а жаба й собі ногу наставляє*; заголовки *Вчителі – „на голодному пайку“* (Високий замок, 15.01.2009, с.6), *Хворі на голодному пайку* (Голос України, 11.10.2007, с.1), пор. фразеологізм „держати на голодному столі“; заголовок *„Дали прикурити“* (про заборону паління в громадських місцях) (Україна молода, 19.03.2008, с.3) і відомий російський фразеологізм „дать прикурить“ зі значенням „покарати“, українською мовою мало б бути „дати табаки понюхати“;

2) синтаксичною, суть якої полягає в структурному перетворенні конструкції, зміні її модальності, напр.: *„Якщо завтра війна“... Чи захистить*

нас наша армія? (Високий замок, 28.08.2008, с.3), пор. *Чи захистить нас наша армія, якщо завтра буде війна?*;

3) лексико-синтаксичною, тобто такою, що комбінує різні типи трансформацій: маніпулювання зі словами, зміну модальності висловленого, структурне перетворення тощо. Пор. заголовок *О, спорте... Ти – допінг?* (пор. рос. *О, спорт, ты – жизнь!*) (Високий замок, 28.08.2008, с.10); заголовок *Коханню всі... покірні* (Дзеркало тижня, 02.02.2008, с.20) і відомий російськомовний вислів *Любви все возрасты покорны*; заголовок *Цирк лишився, клоун пішов...* (Високий замок, 02.10.2008, с.2) і розмовний вислів *Цирк поїхав, клоуни zostались*;

4) зберігати синтаксичну модель стійкого висловлення за умови цілковитої заміни лексичного складу [2, с.196 – 198], пор.: заголовок *Заснув, прокинувся – кризи немає?* (Високий замок, 15.01.2009, с.1) і вислів з відомого кінофільму „Діамантова рука“ *Упав, очуняв – гіпс*; заголовок *Викладачі не хочуть? Студенти примусять...* (Високий замок, 15.01.2009, с.2) і всім відомий вислів *Низи не можуть, верхи не хочуть*.

У будь-якому разі автор виступає інтерпретатором змісту тексту і спрямовує адресата на таку саму інтерпретацію, що, звичайно, можливо за наявності в адресанта й адресата спільної аперцептивної бази, опосередкованої оцінною палітрою та асоціативними рядами. Синонімом до першого й третього видів цитування може слугувати тлумачення: „уведення інтертекстуальних елементів“. Шкода тільки, що на шпальтах сучасної української преси мало іманентних українських інтертекстуальних вкраплень, досі переважають кальковані з російської мови.

3. Прийом композиційно-стилістичного обрамлення газетних текстів, суть якого полягає в „перегукуванні“ семантики й структури заголовка з ендингом [14, с.106] публікації, напр.: заголовок *Нехай час сприяє нам!* і завершальні рядки статті: *Нехай час сприяє втіленню наших спільних задумів і бажань!* (Молодь України, 04 – 05.12.2007, с.8). Цей прийом досить поширений серед різнотипних за модальністю та емоційним враженням речень – питальних,

спонукальних, окличних. Актуалізація однієї зі згаданих видів модальності наприкінці публікації в останній її фразі посилює емоційність і виразність повідомлення, збільшує силу його впливу на читача.

4. Прийом розгортання змісту заголовкової синтаксичної конструкції в лідах (передтекстах, врізах) чи перших рядках (зачині) [14, с.105] публікації для удокладнення номінативної функції заголовка, актуалізації додаткових стрижневих моментів викладу. У такий спосіб відбувається динамічне поінформування читача в умовах часового цейтноту і спонукування його, у разі зацікавлення, до поглибленого ознайомлення зі змістом. Напр.: заголовок *Героїчна пісня виходить із підпілля і лід Музичне видавництво „Країна мрій“ під орудою Олега Скрипки створило нову унікальну збірку „Українська героїчна пісня“* (Київські відомості, 09 – 15.11.2007, с.12).

Отже, в синтаксисі мови української преси початку ХХІ ст. однаково поширені дві тенденції – тенденція до узагальнення синтаксичних одиниць і тенденція до посилення їхньої експресивності та оцінності. Вони породжені двома взаємопов'язаними процесами – типізацією (універсалізацією) та актуалізацією (виокремленням) синтаксичних одиниць. Останній процес наразі особливо помітний, слугує специфічним стилістичним маркером мови українських газет.

Література

1. Акімова Г.Н. Новое в синтаксисе современного русского языка: учеб. пособ. / Г.Н. Акімова. – М.: Высш. школа, 1990. – 168 с.
2. Галаганова М. Способы создания заголовков-аллюзий (На материале еженедельника „Культура“) / М. Галаганова // Российские региональные СМИ. Информационный потенциал и коммуникативные технологии: сб. науч. тр. / под ред. А.С. Сычева. – Омск: Омск. гос. ун-т, 2000. – С. 195 – 198.
3. Городенська К.Г. Граматичний словник української мови: Сполучники / Катерина Городенська. – К.-Херсон: Вид-во ХДУ, 2007. – 340 с.

4. Гуйванюк Н. Інноваційні процеси в сучасній українській пунктуації / Ніна Гуйванюк // Проблеми унормування української мови: зб. матеріалів розшир. засідання координац. ради „Українська мова“ / упоряд. В.П. Олексенко. – К. – Херсон, 2003. – С. 105 – 122.
5. Гуйванюк Н. Експресивний синтаксис: досягнення і проблеми / Ніна Гуйванюк // Актуальні проблеми синтаксису: міжнар. наук. конф., 19 – 21 жовт. 2006 р.: матеріали конф. – Чернівці: Рута, 2006. – С. 267 – 275.
6. Єрмоленко С.Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови) / С.Я. Єрмоленко. – К.: Довіра, 1999. – 431 с.
7. Єрмоленко С.Я. Лінгвостилістика: основні поняття, напрями й методи дослідження / С.Я. Єрмоленко // Мовознавство. – 2005. – № 3 – 4. – С. 112 – 125.
8. Загнітко А.П. Теоретична граматика української мови: Синтаксис: монографія / А.П. Загнітко. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – 662 с.
9. Кожина М.Н. Стилистика русского языка: учеб. [для студентов пединститутов] / М.Н. Кожина. – М.: Просвещение, 1983. – 223 с.
10. Костомаров В.Г. Русский язык на газетной полосе. Некоторые особенности языка современной газетной публицистики / В.Г. Костомаров. – М.: Изд-во Москов. ун-та, 1971. – 267 с.
11. Крылова О.А. Лингвистическая стилистика: [в 2 кн.] / О.А. Крылова. – М.: Высш. школа, 2006. – Кн. 1. Теория. – 319 с.
12. Лазуткина Е.М. Публицистический стиль: новые черты / Е.М. Лазуткина. – М.: ООО „Изд-во ЭЛПИС“, 2008. – 79 с.
13. Малинович Ю.М. Экспрессия и смысл предложения: Проблемы эмоционально-экспрессивного синтаксиса / Ю.М. Малинович. – Иркутск: Изд-во Иркутск. ун-та, 1989. – 216 с.
14. Різун В.В. Лінгвістика впливу: монографія / Різун В.В., Непийвода Н.Ф., Корнєєв В.М. – К.: Видавн.-поліграф. центр „Київський університет“, 2005. – 148 с.
15. Сковородников А.П. Расширение фигуральных возможностей языка современной российской газеты / А.П. Сковородников // Русский язык

- сегодня: сб. статей / отв. ред. Л.П. Крысин. – М.: Азбуковник, 2003. – Вып.2. – С. 562 – 568.
16. Соколова О.И. Речевая культура газеты: дис. ...кандидата филол. наук: 10.02.01 / Соколова Ольга Ивановна. – Саратов, 2004. – 173 с.
 17. Сычев А. Некоторые проблемы коммуникативной эффективности газетного текста / А. Сычев // Российские региональные СМИ. Информационный потенциал и коммуникативные технологии: сб. науч. тр. / под ред. А.С. Сычева. – Омск: Изд. ОмГУ, 2000. – С. 189 – 194.
 18. Шведова Н.Ю. Активные процессы в современном русском синтаксисе (словосочетание) / Н.Ю. Шведова. – М.: Просвещение, 1966. – 155 с.
 19. Nekvapil J. On the assymetry between syntactic and elementary textual units // *Linguistica X. Text and the Pragmatic Aspect of Language*. – Praha: UK, 1984. – 198 s.

Inna Zavalniuk

Main tendencies of stylistic use of syntactical units in the language of ukrainian press in the beginning of XXI c.

The main tendencies that define specific features of syntax of the language of Ukrainian press of the beginning of XXI century, - tendency to generalization of syntactical units and tendency to intensifying their expressiveness and evaluation are analyzed in the article. Outlined the dynamics of syntactical processes in the frames of using of above mentioned tendencies, pointed on the mostly used compositional and stylistic method of getting of highest expressive effect in the newspaper context.